

MIGRATION, GLOBALISATION AND MULTICULTURAL IDENTITY IN THE BRITISH POSTCOLONIAL NOVEL

Angela Stănescu, Assoc. Prof., PhD, "Valahia" University of Tîrgoviște

Abstract: The present article expounds a synthetic perspective on the paradigmatic themes and discourses characterising the postcolonial novel cultivated in Britain by such bicultural metropolitan writers as V. S. Naipaul and Salman Rushdie, whose writings treat of the complex historical, political, social and cultural quandaries arising in the wake of the former British Empire. Their texts are shown to have preceded and informed the key critical paradigms at the core of postcolonial theory and criticism and to have significantly contributed to the crystallisation of the theoretical domain of postcolonial studies or of such interdisciplinary areas as cultural and ethnic criticism. The overview of their work undertaken in the article also highlights the centrality of concepts and discourses of globalization, global citizenship, cultural hybridity and trans-national identity – phenomena seen as originating in the sweeping geopolitical changes of the postcolonial era of mass migration and global hybridisations.

Keywords: postcolonial, migration, hybridity, multiculturalism, global identity

Îmbogățind peisajul literaturii britanice contemporane cu perspectivele prismatice ale unui imaginar cultural ce răzbate din toate colțurile unei lumi aflate într-un dramatic proces de schimbare și reconfigurare geo-politică, romanul postcolonial rescrie istoria imperiului britanic din unghiul de vedere al periferiei coloniale. Cultivat de scriitori originari din spații culturale diferite, discursul postcolonial se circumscrie unei paradigme ideologice, tematice și estetice ce oglindește multiculturalismul specific societății și literaturii britanice actuale.

Ținând cont de diversitatea locațiilor culturale ce se înscriu în geografia literară a postcolonialismului, pluralul „literaturi postcoloniale” este considerat mai adecvat, incluzând literatura de expresie engleză din toate spațiile definite de experiența istorică a colonialismului. Mai mult, pentru a desemna spațiile culturale specifice în care aceste literaturi s-au dezvoltat inițial, având ca numitor comun limba engleză, s-au creat termeni subgenerici precum „literatura indiană de expresie engleză” („anglo-indiană” sau, mai exact, indo-engleză) sau „literatura caraibiană”. Denumirile aplicate literaturii din fostele colonii britanice au variat de la „literaturi ale Commonwealth-ului” – termen adesea contestat datorită implicațiilor privind hegemonia culturală a centrului imperial – până la „literaturi anglofone” sau „literaturi de expresie engleză”.

Termenul de literaturi postcoloniale este însă cel mai frecvent uzitat, într-o accepțiune compozită, ce trimite la o pluralitate de sensuri: istoric și geografic, social-politic, ideologic, cultural, lingvistic, generic și estetic. Reprezentările și discursurile literare specifice acestui curent sunt subsumate unei agende politice și ideologice naționaliste, menite să deconstruiască și să conteste discursurile colonialiste sau neo-colonialiste, să articuleze istoria colonială din perspectiva celor colonizați și ale migrantului postcolonial în lumea largă, o „minunată lume nouă” în care mobilitatea globală și amestecurile culturale au plămădit ceea ce astăzi numim globalizare. Literatura postcolonială s-a constituit ca manifestarea textuală a unei sensibilități coloniale ce a premers formulărilor de ordin teoretic, ideologic și estetic. Studiile postcoloniale s-au constituit într-un complex sistem teoretic ce îmbină cercetarea de

factură istorică, politică, ideologică, sociologică, economică, estetică și literară, cu antropologia și critica culturală, filosofia istoriei, psihologia socială sau psihiatria.

Temele și discursurile caracteristice textului postcolonial evidențiază consecințele experienței colonialității asupra conștiinței de sine a societății coloniale: sentimentul dezrădăcinării dintr-o matrice culturală originală, al marginalității și subalternității; dezorientarea noțiunii de apartenență; scindarea identitară cauzată de raportarea la două culturi și la realitatea conflictuală a hibridizărilor interculturale; necesitatea negocierii unui spațiu interstițial de identificare și asumare a unei viziuni hibride.

Emblematică pentru fenomenul literar generat de experiența colonialismului, a decolonizării și migrației postcoloniale, proza lui V. S. Naipaul (n. 1932) și Salman Rushdie (n. 1947), scriitori originari din spații culturale diferite (Indiile de Vest, respectiv India), ce au migrat către fosta metropolă imperială, se circumscrie unei paradigme ideologice, tematice și estetice ce oglindește multiculturalismul specific societății și literaturii britanice actuale.

Particularitățile tematice și discursive ale prozei lor ilustrează paradigmele formulate de teoria și critica postcolonială, grefate însă pe inerente idiosincrazii discursive și ideologice ce diferențiază reprezentărilor lor asupra lumii postcoloniale și eludează în același timp preceptele canonice ale criticii. Punctul major de convergență între operele îl constituie o poetică a dezrădăcinării și hibridității culturale, nuanțată, în fiecare caz, de imaginarul specific culturii de origine. Ceea ce îi caracterizează în mod esențial este identitatea biculturală și conștiința hibridității unui spațiu literar tot mai globalizat, în care ei preferă să se autodefinescă drept „scriitori internaționali”, evitând astfel o afiliere univocă la o anumită locație culturală sau tradiție literară. Ei se situează la granița dintre culturi și mentalități, sintetizând în creația lor elementele a doua moșteniri culturale – cea de origine și cea de adopție – astfel încât tradițiile de spiritualitate din Est și Vest fuzionează în spațiul hibrid al unui umanism universal, într-o reprezentare a condiției umane ce transcede barierele convenționale de naționalitate, rasă, etnicitate.

Acești romancieri își revendică descendența artistică din ceea ce Rushdie numește „arborele genealogic al prozei universale”, considerându-se nu numai scriitori internaționali, dar și cetățeni ai lumii, pentru care noțiunea de „acasă” devine incertă și greu de ancorat într-un anumit spațiu spiritual sau cultural. Opera lor se proiectează în universalitate prin reprezentarea unei umanități confruntate cu trauma istoriei, cu dislocările produse de imperialismul european sau asiatic, cu rigiditatea monologică a colonialismului și naționalismului deopotrivă, cu reconfigurările perioadei postbelice și adaptarea la schimbarea istorică. Indiferent de naționalitate, personajele lor trăiesc experiența istoriei la intersecția dintre public și privat, și sunt adesea afectate de sentimentul dezrădăcinării, al marginalității și dezafectării sociale, pe fondul cărora încearcă să-și redefinească identitatea. Dezrădăcinarea (spațială, psihică, socială sau identitară) și hibriditatea culturală sunt interpretate ca inerente spiritului postmodern și condiției umane în devenirea sa istorică, dar și ca trăsături definitorii ale identității diasporice din spațiul postcolonial reprezentat în romanele lor.

În destinele individuale sau colective reprezentate în aceste romane, dezrădăcinarea transpare ca stare existențială endemică (post)colonialității, ca efect paradigmatic al dislocărilor socio-politice, economice și culturale cauzate de colonialism. Dislocarea istorică generează o conștiință a dezrădăcinării, pe care textul postcolonial o anatomizează în toate ipostazele ei: inadaptarea și negarea propriei identități; alienare spațială sau socială;

sentimentul marginalității; aspirația escapistă de a migra către centrul lumii imperiale; dislocarea și relocarea geografică; dezorientarea culturală și identitară a emigrantului; sentimentul de ne-apartenență și confuzia noțiunii de „acasă”; conflictele inter- și intra-culturale; conștiința diferenței și imaginea alterității; identitatea minoritară; avatarurile condiției diasporice și dificultatea adaptării la noua cultură; asimilarea în cultura majoritară; aculturația.

Subsumată acestei teme centrale este cea a identității, conjugată în mod necesar cu cea a alterității. Naipaul și Rushdie sunt în egală măsură preocupați de mecanismele complexe ale construcției identității și imaginii de sine în toate aspectele sale (plan public/privat, identitate națională, etnică, rasială, culturală, religioasă), explorate și descrise adesea prin prisma psihanalizei. Procesele implicate în constituirea eului și a imaginii de sine reprezentate în romanele lor sunt interpretabile prin teoriile lui Freud și ale criticilor post-freudieni, în special Lacan. Conștiința experiențelor de dezrădăcinare, dislocare și hibridizare culturală, teoretizate de critica postcolonială ca fenomene fundamentale ce condiționează construcția identității individuale și colective în spațiile afectate de dominația colonială a fostului imperiu britanic, este individualizată și disecată prin toată gama manifestărilor și consecințelor ei.

Ipostazele hibridității culturale sunt ilustrate și la nivelul textului, a cărui sinteză structurală între tradiții și forme narative diverse se pretează și la o analiză din perspectivă naratologică. Textele lui Naipaul și Rushdie îmbină modele, tehnici narative, arhetipuri și mituri din țările de origine cu caracteristicile canonice ale romanului european. În special la Rushdie și Naipaul, se poate vorbi de o grefare a tehnicilor narațiunii orale pe convențiile narative ale romanului, prin care discursul naratorial capătă adesea inflexiunile dialogice ale povestirii orale arhetipale, menite să concorde cu complexele aluzii la miturile și eposurile indiene. Hibriditatea estetică a textului bicultural este completată și de dialogul intercultural implicit în diversitatea discursurilor reprezentate. Această polifonie discursivă amintește de viziunea lui Mihail Bakhtin asupra caracterului dialogic al discursului românesc. Romanele lor sunt paradigmatic conceptului Bakhtinian de roman dialogic sau polifonic. În același timp, caracteristicile discursive și formale ale prozei lui Naipaul și Rushdie reflectă hibridizările specifice prozei postmoderne: discurs metafictional, intertextualitate, parodie, pastişă, adesea accentuate de inflexiunile subversive ale ironiei sau autoironiei.

Problematica hibridității, caracteristică identității (post)coloniale, este definită și ilustrată prin experiențele fundamentale ce influențează și reglementează contactele între culturi generate de expansiunea colonială: alteritate; imaginea „celuilalt”; teama de imaginea celuilalt sau fascinația alterității; impactul stereotipurilor culturale; hegemonie și imitație culturală; diseminarea culturii imperiale în colonii prin politici educaționale și administrative; centralitate și marginalitate; subalternitate; identitate și apartenență interstițială; schimb cultural; biculturalism, multiculturalism. Aceste concepte mai degrabă abstracte și teoretice sunt proiectate ca experiență trăită, ca însăși textura vieților istorisite și a discursului narativ deopotrivă. Conceptulizarea lor critică este ulterior preluată de studiile culturale și postcoloniale. Teoretizările relativ recente ale lui Homi Bhabha și Gayatri Spivak cercetează, din perspectiva istorică și psiho-sociologică, procesele de constituire a identităților (post)coloniale. În viziunea acestor critici, conștiința hibridității identitare se cristalizează printr-un exercițiu narativ de recapitulare și internalizare a relației dintre centru și periferie, în ceea ce Bhabha numește „al treilea spațiu” al identității interstițiale. Modelele teoretice

identificate de aceste studii de critică culturală sunt ilustrate într-un mod complex și nuanțat de textele lui Naipaul și Rushdie, în care antagonismele și polaritățile istoriei coloniale sunt revizuite pentru a fi în final estompate de epifania hibridității, celebrată ca stare de grație, de reconciliere cu propria istorie și identitate.

Reprezentarea istoriei ca experiență colectivă și individuală este o altă temă centrală a discursului postcolonial. Textul postcolonial se constituie într-un demers de recuperare istorică și culturală a conștiinței de sine a societății coloniale, adesea în contextul dramatic al mișcărilor de eliberare națională, al provocărilor decolonizării și autoguvernării, precum și al definirii propriei identități naționale, etnice, rasiale și culturale, pe fundalul unei istorii marcate de hibridizările epistemologice și culturale ale proiectului colonialist. Rescrierea istoriei din perspectiva conștiinței colonialității se constituie într-un contradiscurs ce răspunde în mod dialogic discursurilor prin care puterea imperială și-a justificat expansiunea. Aceasta semnifică, pentru societățile din fostele colonii, un act necesar de auto-interpretare și auto-definire, pe care Rushdie îl definește metaforic ca pe un gest simbolic, prin care imperiul scrie înapoi către centru. Romanele lor îmbină tradiția romanului istoric european de factură realistă cu experimentele discursive și formale ce caracterizează reprezentările experienței istorice în romanul postmodern, pe care Linda Hutcheon îl definește prin termenul de „metaficțiune istoriografică”.

Tratarea istoriei coloniale și postcoloniale ca experiență și discurs situează romanele lui Naipaul și Rushdie la intersecția dintre postcolonial și postmodern. Proza lor tratează discursul istoriografic cu scepticismul și ironia prin care postmodernismul demitizează posibilitatea adevărilor absolute în general și a obiectivității textului istoric în particular. În multe dintre romanele acestor scriitori, istoriografia este privită în textualitatea sa, ca un construct discursiv a cărui validitate este subminată de limitările unui perspectivism ineluctabil. În textele lor, scrierea istoriografică și opera de ficțiune devin două ipostaze complementare ale narativității și textualității, tributare, deși în grade diferite, subiectivității oricărei reprezentări discursive.

Temele centrale tratate de romanul postcolonial pot fi interpretate prin prisma categoriilor generice ale utopiei și distopiei. Experiența (post)colonialității situează individul între realitatea unui spațiu și a unei identități indezirabile, adesea percepute ca periferice și chiar distopice, și fantezia utopică a unui spațiu și identități ideale, imaginate și localizate în centrul lumii, metropola imperială. Conștiința marginalității, a subalternității, sau a condiției minoritare este asociată cu o experiență distopică, contracarată de imaginea utopică a centrului imperial și a civilizației vestice. Migrația devine astfel o utopie a eliberării și devenirii, a purificării identității în spațiul idealizat al civilizației europene. Avatarurile dezrădăcinării transformă însă utopia într-un alt tip de distopie, într-un ciclu repetitiv prin care distopia și utopia devin fațetele aceleiași experiențe a ne-apartenenței și alienării, dominată de imaginea unui „acasă” situat mereu altundeva.

Dinamica imaginației utopice și distopice ce determină ciclicitatea plecărilor și reîntoarcerilor migrantului (post)colonial, etern suspendat între negarea realității și afirmarea idealității, poate fi clasificată astfel: utopia/distopia spațiului; utopia/distopia identității; utopia/distopia social-politică. Dialectica duală a imaginarului utopic și distopic în proza lui Naipaul și Rushdie decurge din natura paradoxală a utopiei, ale cărei concepte pozitive nu pot exista în realitate fără corespondențele lor negative. În opera lor, experiența aporetică a acestei

realității este în final filtrată tot prin optica hibridității, a reconcilierii dintre aspirația către perfecțiune și acceptarea imperfecțiunii lumii, considerate ca un resort esențial al devenirii individului și societății.

Pentru a particulariza această prezentare sintetică a discursurilor caracteristice romanului postcolonial, ne vom opri asupra textelor reprezentative ale acestor autori. Romanele lui V. S. Naipaul configurează o geografie spirituală a dezrădăcinării. Naipaul privește istoria colonială ca pe o alterare a purității originale a culturilor și a conștiinței de sine a supusului colonial, prezentat ca victimă a unor multiple dislocări social-istorice și geografice, ce au condus la amalgamul rasial, etnic, religios și cultural din Indiile de Vest. Percepția personajelor sale asupra lumii și a istoriei ce a determinat realitățile opresive ale prezentului este articulată dihotomic, în termenii unor antagonisme ireconciliabile: imperiu/colonie, colonizator/colonizat, stăpân/sclav, centru/margine, insulă/lume, civilizație/sălbăcie, puritate/impuritate, autenticitate/imitație culturală. Trinidad, insula sa natală, este prezentat ca un metonim al dezrădăcinării suferite de cei care au plecat din India pentru a munci pe plantații după abolirea sclaviei. Alienarea socială a acestui grup etnic care continuă să viseze la întoarcerea în India natală este reprezentată ca incertitudinea noțiunii de „acasă”, simbolizată frecvent prin metafora casei în diverse ipostaze: ca absență, privațiune, provizorat, sau ca loc ideal de împlinire a sinelui. Casa ca imagine spațială a afirmării independenței și identității individuale și colective constituie o metaforă centrală a romanelor lui Naipaul, cu precădere în *A House for Mr Biswas* (1961), *The Mimic Men* (1967) *The Enigma of Arrival* (1987).

Naipaul își extinde permanent perspectiva asupra lumii coloniale, explorând mereu noi spații afectate de colonialism, precum India și Africa. Experiența și consecințele istoriei coloniale sunt explorate la nivelul efortului de autodefinire al individului, care încearcă să transceadă conștiința unei existențe și identități marginale, prin imersiunea în cultura imperială sau fantezia migrației către metropolă. Pe lângă sentimentul endemic al dezrădăcinării și marginalității, mimetismul cultural este considerat a fi un factor determinant în falsificarea imaginii de sine a supusului colonial, conducând adesea la fenomene extreme de aculturație sau depersonalizare. În *The Mimic Men*, migrația către centrul lumii vestice este privită ca un alt fals miraj, un nou ‘naufragiu’ al identității și conștiinței de sine, dar și ca o provocare prin care individul poate descoperi un spațiu de echilibru între două culturi, cea de origine și cea metropolitană, dobândită prin educația colonială. Viziunea lui Naipaul asupra hibridității este ambiguă, oscilând între percepția identității hibride ca alterare a esenței originilor sau ca asumare eliberatoare și integratoare a condiției de graniță a biculturalismului. În parcursul operei sale, se poate detecta o evoluție de la o percepție negativă a hibridizării culturale generate de colonialism către o perspectivă mai pozitivă asupra valențelor sintezei culturale, la nivelul identității personale și colective. Această viziune integratoare este ilustrată cu precădere în romanul autobiografic *The Enigma of Arrival*.

În reprezentarea problemelor decolonizării, viziunea sa este adesea defetistă și chiar apocaliptică, marcată de imaginea distopică a unor societăți în care instabilitatea social-politică degenerează în violență și haos. Aceste elemente de distopie sau gotic postcolonial predomină în romanele *Guerillas* (1975) și *A Bend in the River* (1979). Naipaul pare să depășească tendința de victimizare a fostelor colonii, abordând o perspectivă critică asupra incapacității statelor emergente de a se autoadministra eficient – poziție care i-a atras critici

severe din partea majorității criticilor din fostele colonii, dar și din partea unor critici vestici de orientare marxistă. Perspectiva ambivalentă a lui Naipaul asupra experienței colonialismului continuă să dea naștere la controverse și poziții critice diametral opuse. Discursul său este considerat fie anti-colonialist, fie o apologie a supremației civilizației vestice. Fiecăreia din aceste tabere pare să-i scape echilibrul, mai mult sau mai puțin fragil, pe care Naipaul reușește totuși să-l stabilească între aceste polarități discursive și afilieri culturale.

Însăși scriitura textelor sale oferă o sinteză dintre tradiția romanului britanic, cea a narațiunii orale sau a miturilor indiene și tradiția satirică locală ilustrată de ‘calipso’, un gen dezvoltat din cultura carnavalului în Indiile de Vest. În același timp, proza lui Naipaul, care combină particularitățile generice ale romanului de tip Victorian sau modernist, efuziunea lirismului romantic, observația jurnalului de călătorie, factualitatea documentarului și reportajului sau confesiunea autobiografică, este prin ea însăși o ilustrare a hibridizării genurilor literare cultivate de romanul postmodern.

Imaginarul dezrădăcinării, hibridității și transformării istorice impregnează și romanele lui Salman Rushdie. În comparație cu poziția mai tranșantă și percepțiile preponderent dihotomice ale lui Naipaul, postura adoptată de Rushdie este cea a unui spirit cosmopolit, un intelectual metropolitan cu o perspectivă eminamente pozitivă asupra hibridizărilor diseminate de colonialism, ce își celebrează emfatic propriul metisaj și sincretism cultural. Romanele sale celebrează impuritatea și sinteza culturală ca fenomene generatoare de noutate, de identități și viziuni noi asupra unei lumi globalizate, în care “acasă” poate fi oriunde. Cu toate acestea, preocupările tematice ale prozei lui Rushdie îl recomandă ca pe un reprezentant emblematic al diasporei provenite din subcontinentul indian, aflate în căutarea unei identități armonice, de echilibru între cultura de origine și cea de adopție. Rushdie este un cronicar avid și pertinent al evoluțiilor politice și sociale din India natală și din Pakistan, țara adoptivă a familiei sale. Istoria postcolonială a subcontinentului Indian – explorată de autor în *Midnight's Children* (1980), o vastă cronică de familie ce urmărește destinele mai multor generații, din momentul cuceririi Independenței în 1947 până în contemporaneitate, și în același timp o frescă a vieții social-politice a Indiei – este reprezentată printr-o estetică a monstruosului și grotescului. Viziunea ironic-satirică a lui Rushdie pare să întrupeze teoriile lui Mihail Bakhtin privind satira grotescă de tip Menippean, sau cea derivată din cultura carnavalului. Împletind referențialitatea istorică cu realismul magic, Rushdie caută să explice problemele societății și identității naționale a Indiei, afectate de divizarea etnică și religioasă între hinduși și musulmani, precum și de conflictul cu Pakistanul vecin. Conflictele social-politice, inter-etnice și religioase ce destabilizează unitatea națională sunt redată prin estetica fantasticului și chiar a absurdului, și proiectate ca distopie politică sau distopie istoriografică.

Istoria contemporană a Pakistanului, reprezentată în romanul *Shame* (1982), este portretizată în aceeași viziune distopică. În aceeași cheie a unui simbolism de factură satirico-grotescă, romanul redă atmosfera alienantă și discursul monologic al unei societăți în care dogmatismul religios devine politică de stat. Corupția politică și luptele pentru putere dintre elitele politice, militare sau religioase, ce conduc la succedarea unor regimuri autocratice sau teocratice, sunt prezentate ca o confruntare arhetipală nu atât între bine și rău, cât între rațional și irațional, moralitate și imoralitate, libertate și opresiune. Această distopie politică,

definită de autor ca un „basm modern”, îmbină realismul social-istoric cu motivele arhetipale proprii esteticii basmului.

Romanul ce va constitui un veritabil *succès du scandale* prin ceea ce a devenit cunoscută ca „afacerea Rushdie”, *The Satanic Verses* (1988) este un tur de forță narativ și discursiv ce fascinează prin complexitatea tematică și virtuozitatea structurală ce împletește multiple fire narative prin spații și timpuri diferite. Rushdie realizează o vastă panoramă a lumii postcoloniale în toate aspectele sale sociale și ideologice: migrație, identitate rasială, culturală și religioasă, conflictul dintre civilizații, dar și sintezele culturale rezultând din provocările globalizării. Romanul – care a atras autorului oprobiul lumii musulmane, declanșând „scandalul Rushdie”, o îndelungă dezbatere pe tema libertății de opinie în literatură – pune în discuție atât resursele cât și limitările libertății de alegere a identității în societatea postmodernă. Temele și imaginile centrale ale romanului sunt mimetismul cultural, mirajul și avatarurile migrației, alteritatea și discriminarea, identitatea etnică, rasială, religioasă, națională, hibridizarea și sincretismul cultural, globalizarea imaginarului cultural și artistic, istoria Islamului și excesele fundamentalismului religios. Autorul situează construcția identității postcoloniale între extreme periculoase, precum relativismul cultural sau identificarea utopică cu o singură cultură, adesea prin demonizarea celuilalt pol cultural. Imaginile și motivele alterității și identității sunt polarizate conform dihotomiei angelic-demonic, prin care Rushdie amendează orice tip de discurs monologic și promovează valențele umaniste ale dialogismului cultural.

Construcția identității în opera acestor romancieri este reprezentată prin aceeași mișcare dihotomică între distopia identității marginale și identificarea utopică cu un ideal uman proiectat fie de discursul hegemonic al culturii metropolitane, fie de cel al unei ideologii dominante. Identificarea cu un model de autenticitate culturală, de purism rasial, etnic, național, cultural sau religios este prezentată ca o proiecție utopică eminamente distructivă, ce conduce la distopia unui univers monologic, static, de inerție cognitivă și experimentală, aflate în opoziție cu diverstatea trăirilor și aspirațiilor omenești. Textele amintite se înscriu într-un tipar conform căruia modelul monologic este treptat înlocuit de cel dialogic, în care identitatea monoculturală, imaginată utopic dar mereu materializată distopic, este negată și eliberată prin epifania hibridității. Gândirea utopică este concentrată pe acceptarea și celebrarea unei identități culturale compozite, ancorate într-un spațiu interstițial, în care dubla genealogie și moștenire culturală conferită de experiența colonizării și migrației este sintetizată în conștiința biculturalității. Prin opera lor, V. S. Naipaul și Salman Rushdie reconfigurează imaginea societății britanice ca spațiu multicultural, în care conceptul de identitate națională britanică este redefinit ca un proiect identitar dinamic, fluid și proteic.

Bibliografie:

- Ashcroft, Bill, Griffiths, Gareth, and Tiffin, Helen. (Eds.) *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. London: Routledge, 1989
- Ashcroft, Bill, Griffiths, Gareth, and Tiffin, Helen. (Eds.). *The Postcolonial Studies Reader*. London: Routledge, 1995
- Bhabha, Homi. *The Location of Culture*. 1994. London: Routledge Classics, 2004
- Bhabha, Homi (Ed.). *Nation and Narration*. London: Routledge, 1999

- Boehmer, Elleke. *Colonial and Post-Colonial Literature: Migrant Metaphors*. Oxford: Oxford University Press, 1995
- Bradbury, Malcolm. *The Modern British Novel*. London: Penguin, 2001
- King, Bruce (Ed.). *New National and Post-colonial Literatures: An Introduction*. Oxford: Clarendon Press, 1996
- Naipaul, V. S. *A House for Mr. Biswas*. London: Everyman's Library, 1995
- Naipaul, V. S. *The Mimic Men*. London: Penguin Books, 1969
- Naipaul, V. S. *Guerrillas*. London: Andre Deutsch, 1975
- Naipaul, V. S. *A Bend in the River*. London: Picador, 2002
- Naipaul, V. S. *The Enigma of Arrival*. London: Penguin Books, 1987
- Rushdie, Salman. *Midnight's Children*. London: Jonathan Cape, 1981
- Rushdie, Salman. *Shame*. London: Jonathan Cape, 1983
- Rushdie, Salman. *The Satanic Verses*. London: Viking, 1988
- Spivak, Gayatri. 'Can the Subaltern Speak?' *The Postcolonial Studies Reader*. Eds. Ashcroft *et al.* London: Routledge, 1990. 24-28
- Tiffin, Chris. Lawson, Alan (Eds.). *De-scribing Empire. Post-colonialism and textuality*. London: Routledge, 1994
- Young, Robert. *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race*. London: Routledge, 1995